به نام خدا

مبانی جامعه‌شناسی

کن پلامر

ترجمه

روح‌الله طالبی آرانی

عضو هیات علمی دانشگاه شهید بهشتی

اسما محمدی

دانشجوی دکتری دانشگاه الزهرا

نشر مخاطب

۱۴۰۳

سرشناسه	پلامر، کنت Plummer, Kenneth
عنوان و نام پدیدآور	مبانی جامعه‌شناسی/ کن پلامر؛ ترجمه روح‌اله طالبی‌آرانی، اسما محمدی.
مشخصات نشر	تهران: نشر مخاطب، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری	۲۰۸ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۵۷۵۰-۹۴-۲
وضعیت فهرست نویسی	فیپا
یادداشت	عنوان اصلی: Sociology : the basics, 3rd ed, 2022.
یادداشت	ویراست قبلی کتاب حاضر با عنوان «اصول جامعه‌شناسی» با ترجمه‌ی مرتضی جعفری، مسعود الماسی توسط انتشارات آوند اندیشه در سال ۱۳۹۳ فیپا دریافت کرده است.
عنوان دیگر	اصول جامعه‌شناسی.
موضوع	جامعه‌شناسی Sociology
شناسه افزوده	طالبی آرانی، روح‌الله، ۱۳۶۰ -، مترجم
شناسه افزوده	محمدی، اسماء، ۱۳۶۳ -، مترجم
رده بندی کنگره	HM۵۸۵
رده بندی دیویی	۳۰۱
شماره کتابشناسی ملی	۹۷۵۰۰۱۷
اطلاعات رکورد کتابشناسی	فیپا
تاریخ درخواست	۱۴۰۳/۰۶/۰۷
تاریخ پاسخگویی	
کد پیگیری	۹۷۴۹۴۲۱

عنوان: مبانی جامعه‌شناسی
نویسنده: کن پلامر
مترجمان: روح‌الله طالبی آرانی و اسما محمدی
صفحه‌آرا و طراح جلد: اکرم جدیدی
ناشر: مخاطب
نوبت چاپ: اول/ ۱۴۰۳
تعداد: ۲۰۰ نسخه
قیمت: ۱۹۰,۰۰۰ تومان

دفتر مرکزی: تهران خ انقلاب، خ منیری جاوید (اردیبهشت)، بن‌بست مبین، پلاک ۲، واحد ۲ تلفن: ۶۶۹۵۸۲۲۵-۰۲۱-۰۹۱۲۳۰۸۷۲۳۲

پایگاه اطلاع‌رسانی: www.mokhatabbook.com **پست الکترونیکی:** mokhatab200@gmail.com

کانال تلگرامی: @mokhatabbook

مرکز پخش:

تهران: خیابان ۱۲ فروردین ـ بین روانمهر و نظری ـ بن‌بست حقیقت پلاک ۴ ـ واحد کتاب آوا تلفن: ۶۶۹۷۴۶۴۵ ۰۲۱

مرکز فروش:

تهران: میدان انقلاب ـ نبش خیابان منیریه (جاوید) تالار بزرگ کتاب ـ پلاک ۳۲ کتابفروشی آرمان علم تلفن: ۰۲۱۶۶۴۰۶۲۸۷

فهرست مطالب

فصل نخست تخیل‌ها **۱۱**

تخیل جامعه‌شناختی همان نقد و شگفتی است ۱۳

جامعه‌شناسیِ هرچیز نچسب ۱۸

جمع‌بندی ۲۳

خودآزمایی ۲۴

فصل دوم نظریه **۲۷**

اهداف یادگیری ۲۷

«امر اجتماعی» چیست؟ ۲۸

اجتماعی‌شدن، جامعه‌پذیری، خود و بدن ۲۹

از امر اجتماعی سردر بیاوریم: استعاره‌ها درباره امر اجتماعی ۳۷

خودآزمایی ۴۷

فصل سوم جوامع **۴۹**

پیدایش جوامع انسانی ۴۹

جوامع در سده بیست‌ویکم: آینده‌ها و بحران‌ها ۵۴

سیاره متکثر: از دیاسپورا تا جهان‌وطن‌انگاری ۷۱

تشخیص چالش‌های روزگار ما: خیال‌پردازی‌های اجتماعی آینده ۷۳

جمع‌بندی ۷۵

خودآزمایی ۷۷

فصل چهارم تاریخ **۷۹**

تاریخچه جامعه‌شناسی غربی (۲۰۰۰–۱۸۰۰) ۸۰

یک هشدار: سنت‌های نهفته و نگفته ۸۶

جامعه‌شناسی در اوایل سده بیستم: تخصصی‌شدن ۸۷

جامعه‌شناسی پس از جنگ جهانی دوم: از اجماع تا رشته چندپارادایمی ۹۰

گسترش مبنای تفکر جامعه‌شناختی: در نوردیدن مرزهای رشته (۲۰۰۰_۱۹۸۰) ۹۱

جامعه‌شناسی در اوایل سده بیست‌ویکم: چالش‌های آینده ۹۵
جمع‌بندی ۹۶
خودآزمایی ۹۷

فصل پنجم پرسش‌ها ۹۹
طراحی پرسش‌های جامعه‌شناختی ۱۰۰
جمع‌بندی ۱۲۲
خودآزمایی ۱۲۳

فصل ششم پژوهش ۱۲۵
آیا جامعه‌شناسی هم نوعی روش است؟ ۱۲۶
کار معرفت‌شناختی: جستجوی حقیقت در شناخت جامعه‌شناختی ۱۲۸
کار تجربی: صمیمی‌شدن نظام‌مند با داده‌ها ۱۳۴
کار تحلیلی: داده در جستجوی فهم ۱۳۹
کار کردن در میدان عمل ۱۴۵
جمع‌بندی ۱۴۸
خودآزمایی ۱۴۹

فصل هفتم معضل ۱۵۱
اهداف یادگیری ۱۵۱
ساختارهای دنیای قشربندی‌شده ۱۵۴
قرار گرفتن در تقاطع: ساختارهای پویای فرصت‌های زندگی ۱۵۸
رنج بردن و واقعیت ذهنی نابرابری‌ها ۱۶۴
رنج بردن از تقسیم‌بندی‌ها و رفتارهای غیرانسانی آدمیان ۱۶۷
رنج، نابرابری و تلاش برای تحقق عدالت اجتماعی ۱۷۱
جمع‌بندی ۱۷۳
خودآزمایی ۱۷۵

فصل هشتم چشم‌اندازها ۱۷۷
اهداف یادگیری ۱۷۷

امید نسلی ۱۷۷
جامعه‌شناسان چه می‌کنند؟ ۱۷۹
جامعه و ارزش‌ها: یک تصویرپردازی سیاسی و اخلاقی ۱۸۷
افق‌های چالش‌برانگیز: امید جامعه‌شناختی در دوران همه‌گیری کرونا ۱۹۳
نتیجه‌گیری: امیدواری جامعه‌شناختی ۱۹۴
جمع‌بندی ۱۹۵
خودآزمایی ۱۹۶
پرسش‌های چهارگزینه‌ای ۱۹۶
اصطلاح‌نامه **۲۰۲**
گزیده منابع **۲۰۷**

فهرست جدول‌ها و شکل‌ها

جدول ۲–۱. پیوستار امر اجتماعی ۳۹

جدول ۶–۱. «فقط به‌هم پیوند بزنید»: تلفیق خرد و کلان، و علم و هنر ۱۴۸

جدول ۷–۱. ترتیبات متقاطع نابرابری‌های اجتماعی: ساختار پویای فرصت‌های زندگی ۱۷۳

جدول ۷–۲. منابع یک زندگی قشربندی‌شده ۱۸۳

شکل ۸–۱: چرخه زندگی جامعه‌شناختی ۱۹۹

به فرزندانمان سما و صدرا
که بیش از خویش دوستشان داریم

سخن مترجمان

مبانی جامعه‌شناســی که حاصل سال‌ها تدریس و تحقیق نویسنده در علوم اجتماعی است روایتی جذاب درباره معنــای امر اجتماعی، نحوه فکر کردن درباره آن ارائه می‌دهد. با مطالعه متن اصلی کتاب، و با توجه به اهمیت زیربنایی درس مبانی جامعه‌شناسی در بسیاری از رشته‌های دانشگاهی، به پنج دلیل برگرداندن این اثر به زبان فارسی را برای غنا بخشیدن به مطالعات جامعه‌شناختی در ایران بسیار راهگشا و اثربخش یافتیم:

نخســت، با رویکرد آموزشــی به رشته تحریر درآمده اســت چراکه منطبق بر موازینِ کتاب‌های آموزشی دانشگاهی، هر فصل در بر دارنده «اهداف یادگیری در آغاز، برجسته‌سازی و پررنگ شدنِ مفاهیم و اصطلاحات کلیــدی و تعریف آنهــا در اصطلاح‌نامه، جمع‌بندی مباحث و خودآزمایی در قالب پرســش‌های تشــریحی و چهارگزینه‌ای در پایان» اســت. به‌گونه‌ای که اســاتید محترم در تدریس و دانشــجویان در مطالعه و یادگیریِ مباحث آن می‌توانند فعالیت علمی خود در این زمینه را سازمان‌یافته‌تر سازند.

دوم، پیچیده‌ترین موضوعات جامعه‌شناسی را در قالب مثال‌های ساده و ارجاع به تجربیات زنده خوانندگان کتاب مطرح ســاخته اســت؛ در این کتاب، ما می‌توانیم بیان ساده نظریه‌های جامعه‌شناسی، شناسایی و تشریح زنجیره‌وار مفاهیم، و پیوستگی تمامی مباحث آن را در قالب جملات و عباراتی خودمانی و البته روشنگر مشاهده کنیم؛ اســتدلال‌های نویسنده در کتاب به‌گونه‌ای مطرح شده اســت که حلقه پیونددهنده تجربه دانش‌اندوزی دوره‌های آموزش متوســطه و آموزش عالی باشد چراکه درس مبانی جامعه‌شناسی، چه در رشته جامعه‌شناسی و جه در سایر رشته‌های علوم انسانی یکی از نخستین واحدهای آموزشی است که دانشجوی نوورود به تحصیلات دانشــگاهی تجربه می‌کند. این رویکرد باعث تقویت علاقه‌مندی دانشــجویان بــه موضوعات علوم اجتماعی می‌گردد و می‌تواند خواننده را در فهم بهتر موضوعاتِ رشته تخصصی که در آن تحصیل می‌کنند یاری رساند.

ســوم، محتوای آن بسیار روزآمد اســت به طوری که تحولات جدیدی از قبیل دگرگونی جوامع به دنبال همه‌گیری کرونا، معضلات زیســت‌محیطی، و جنبش‌های اجتماعی نوظهور نیز توجه دارد. دانشجویانی که برای نخســتین تجربیات خود را در محیط دانشــگاهی می‌اندوزند با مطالعه این کتاب می‌توانند پیوندهای ناگسستنی میان جامعه و دانشگاه را دریابند و میان مباحث آن و تجربیات خود با جامعه و جهان و روندهای روز آنها ارتباط برقرار کنند. روزآمدی مباحث کتاب به بررســی تجربیات زنده فردی و اجتماعی محدود نمی‌شــود بلکه از این طریق، نویسنده کوشیده است گذشته را به حال، و حال را به آینده پیوند دهد. به بیان بهتر، دانشجویان با مطالعه

گام‌به‌گام این کتاب، یاد می‌گیرند چگونه می‌توانند با بهره گیری از مطالعات تاریخی، شناخت بهتری از تحولات زمان حال به دســت آورند و افق دیدشان را برای تقویت امیدواری به بهبود آینده جهان وسعت بخشند. چهارم، مباحث کتاب جامعیت دارد؛ به بیان بهتر، به‌گونه‌ای پیش می‌رود که دانشــجویانِ طیف گسترده‌ای از رشته‌های علوم انسانی، از اقتصاد و علوم سیاسی گرفته تا علوم ارتباطات و روانشناسی، می‌توانند با مفاهیم محوری رشته‌ای که در آغاز مسیر آموختنش هستند آشنا شوند و آنها را با مقدماتِ سایر رشته‌های علوم انسانی پیوند زنند.

پنجم و مهمتر از همه آنکه، نوعی جامعه‌شناســی را باز می‌شناسانَد که مرزهای سنتی خود را در می‌نوردد و محتوایش به جامعه غربی محدود نمی‌شــود بلکه می‌خواهد جامعه‌شناســی را «جهانی کند». جهانی‌شــدن جامعه‌شناســی و به بیان بهتر، جامعه‌شناسی جهانی مســتلزم محوریت‌یابی دغدغه‌های نوع بشر است نه انسان سفیدپوســت غربی؛ امر اجتماعی را در جای‌جای جوامع انسانی می‌نگرد نه صرفاً در جوامع غربی و به بیان بهتر، در جوامع امریکای شمالی و اروپای غربی؛ و با ارائه نظریه‌های غرب‌بنیان تعمیم‌طلبانه به القای سرآمدی سبک زندگــی غربی و توجیه ســلطه‌گری آن بر دنیا نمی‌پردازد بلکه تلاش می‌کنــد روایت‌های بدیل را که از مطالعه پرشــمار، اعم از غربی و غیرغربی، به دســت می‌آید بازگو کند دنیا را به‌صورت عرصــه‌ای متکثر و پر از قواعد اجتماعــی متنوع به تصویر بکشــد، چندفرهنگ‌گرایی را در عرصه‌ای جهانی ترویــج نماید و آدمیان را به یافتن راه‌هایی برای رفع نابرابری‌ها و رنج‌های ادامه‌دار فرابخواند به این امید که دنیا به مکانی بهتر برای زندگی آدمیان در کنار سایر گونه‌ها تبدیل شود.

در روند برگرداندن متن به زبان فارسی، تلاش کردیم از یک سو با چندین بار بازخوانی متن، یکدست‌سازی برابر نهادها و ساده‌ســازی هرچه بیشترِ جملات و مفاهیم، و از سوی دیگر با بهره‌گیری از پیشنهادهای سازنده و ارزنده صاحب‌نظران، به ویژه جناب آقای دکتر عباس دارابی، مدیر فرهیخته انتشــارات مخاطب، اثری هرچه روان‌تــر و فهم‌پذیرتر در اختیار خوانندگان ارجمند قرار دهیم. در این مجال، بر خود فرض می‌دانیم که بیش و پیش از همه از ایشان، به پاس توصیه‌های اندیشمندانه و بی‌نظیری که حاصل بیش از دو دهه تجربه در عرصه علم و فرهنگ بوده است، سپاسگزاری کنیم. قدردان زحمات خانم اکرم جدیدی هستیم که صبورانه و دلسوزانه عهده‌دار صفحه‌آرایی، طراحی جلد و نظارت کیفی بر چاپ و انتشــار بوده‌اند. در پایان، بدیهی است که هر گونه کژی و کاستی در این اثر بر عهده مترجمان است و یادآوری خوانندگان محترم جهت اصلاح در طبع‌های بعدی مزید امتنان خواهد بود.

۳۱ تیرماه ۱۴۰۳

روح‌اله طالبی آرانی ـ اسما محمدی

سخن ناشر

مبانی جامعه‌شناسی یکی از مهمترین واحدهای درسی رشته‌های علوم انسانی در دانشگاه‌های ایران و جهان به‌شمار می‌آید و در این چارچوب، از زمان تأسیس گروه‌های آموزشی و دانشکده‌های علوم انسانی در ایران، همواره با نام‌های متفاوت دست‌کم به‌صورت دو واحد پایه در برنامه‌های درسی رشته‌های مختلف جای داشته است. برنامه‌ریزان سرفصل‌های درسی و طراحان رشته‌های دانشگاهی نیز به محوریت این درس در پیشبرد اهداف رشته‌های علوم انسانی اذعان داشته‌اند به‌گونه‌ای که دانشجویان دوره کارشناسی این درس را در کنار واحدهای درسی مبانی علم سیاست و مبانی علم حقوق، الزاماً می‌گذرانند. از سوی دیگر، ترویج مطالعات بینارشته‌ای در مقاطع تحصیلات تکمیلی علوم انسانی از قبیل جامعه‌شناسی حقوق، جامعه‌شناسی سیاسی، و جامعه‌شناسی بین‌المللی، نیز که جامعه‌شناسی یکی از ستون‌های آنهاست، ضرورت توجه به آن را مضاعف ساخته است.

افزون بر این، آنچه در این کتاب آمده است نه‌تنها مطالبی غنی برای مطالعه مخاطبان ویژگانی دانشگاهی است بلکه بیان داستان‌گونه و زنجیره‌ای مباحث آن می‌تواند برای مخاطبان همگانی هم که در محیط‌هایی غیر از دانشگاه به سر می‌برند لذت‌بخش باشد و شناخت‌شان را از وضعیت‌های اجتماعی پیرامونشان تقویت کند. پیش از این، اثر دیگری با عنوان «نگاهی نو به مبانی علم سیاست» که منطبق بر سرفصل درسی مبانی علم سیاست است در انتشارات مخاطب به چاپ رسید و در اختیار دانشگاهیان ارجمند قرار گرفت و کتاب حاضر در ادامه تلاش‌های مجموعه همکارانم در انتشار کتاب‌های پایه علوم انسانی به زیور طبع آراسته شده است. از مترجمان محترم که زحمت برگرداندن متن به فارسی را تقبل کردند صمیمانه سپاسگزارم؛ امید است این اثر بتواند راهی نو در انتشار این قبیل آثار بگشاید.

عباس دارابی
مدیر انتشارات مخاطب

فصل نخست

تخیل‌ها

من در دنیایی هستم که هرگز آن را نساختم

اهداف یادگیری

انتظار می‌رود دانشجو با مطالعه این فصل بتواند:

- از تخیل برای بررسی مطالعه نظام‌مند، شکاکانه، و انتقادی «امر اجتماعی» بهره گیرد.
- با تحلیل دنیاهای اجتماعی و رنج‌ها و لذت‌های آن، میان زندگی شخصی و زندگی عمومی پل بزند.
- از پدیده‌ها و روندهای ظاهراً کم‌اهمیت در محیط پیرامون خود برای تحلیل جامعه‌شناختی الهام بگیرد.
- گستره تاثیرپذیری و تاثیرگذاری آدمی بر محیط اجتماعی را درک نماید.

هر یک از ما، وقتی به دنیا آمدیم، در دنیایی اجتماعی که اصلاً نساخته بودیم افتادیم. نمی‌توانیم انتخاب کنیم که در کدام کشور به دنیا بیاییم، چه کسانی پدر و مادرمان و خواهر و برادرمان باشند، در همان آغاز زندگی به چه زبانی سخن بگوییم، یا چه نوع آموزشی به ما داده شود. نمی‌توانیم انتخاب کنیم که در افغانستان، الجزایر، استرالیا، یا یکی از ده‌ها کشور دیگر به دنیا بیاییم. نمی‌توانیم انتخاب کنیم که در روستا یا شهر، یا در جوامع قوی یا ضعیف، یا در خانواده‌های فقیر یا ثروتمند به دنیا بیاییم. در اینجا مهم این است که به دنیایی آمده‌ایم که پیش از ما وجود داشته و پس از ما نیز وجود خواهد داشت. این روزها، دنیا «جهانی» یا به عبارتی، «دیجیتالی» شـــده است. به هر حال، به این دنیای اجتماعی که هیچ نقشی در روند پدید آمدنش نداشته‌ایم «انداخته» شده‌ایم. این همان دنیایی است که جامعه‌شناسان مطالعه می‌کنند. هر روزه، با واقعیت‌های اجتماعی که از خارج به ســـراغ هر یک از ما می‌آیند روبه‌رو می‌شویم. ما دنیاهایی را که نمی‌توانیم آرزوی نابودی‌شان را داشته باشیم بررسی می‌کنیم؛ به بیان بهتر، دنیاهایی را بررسی می‌کنیم که انتظار ما را می‌کشند و به ما شکل می‌دهند. این دنیاها همان **واقعیت‌های اجتماعی**[1] هستند که بر ما سایه افکنده‌اند.

---

1. social facts

اما پس از آنکه به دنیا می‌آییم، طولی نمی‌کشد که اکثرِ ما می‌آموزیم چگونه قدم‌هایمان را در همین دنیایی که به درونش «انداخته» شده‌ایم برداریم. مهمتر از همه اینکه، رفته‌رفته از وجود افراد دیگر در این دنیا (معمولاً در آغاز، مادر، پدر و خواهر و برادر) آگاه می‌شویم؛ به مرور زمان با آنها خو می‌گیریم. می‌آموزیم چگونه آنها و دیگران را خوشحال کنیم و چگونه آنها را اذیت کنیم. آهسته‌آهسته دنیاهایی را که این افراد در آنها زندگی می‌کنند و نیز نحوه واکنش این افراد به خودمان را تخیل می‌کنیم. چه بخواهیم چه نخواهیم، رفته‌رفته جامعه‌پذیر می‌شـــویم به طوری که در قبال آنها اقدام می‌کنیم و همدلی یا محبت اولیه خود را در قبال دیگران نشان می‌دهیم. اگر این کار را نکنیم، یعنی اگر ما نتوانیم این همدلی را بیاموزیم، نخواهیم توانســـت ارتباط برقرار کنیم و به‌صورت عادی و با رضایت خاطر به زندگی اجتماعی روزمره‌مان ادامه دهیم. جامعه‌شناسی نیز همگام با مطالعه این زندگی روزمره که پیوســـته تحول می‌یابد دچار تغییر و تحول شده است. جامعه‌شناسی بررسی می‌کند چگونه میلیاردها نفر آدم‌هایی که در ســـیاره زمین به سر می‌برند با زندگی در کنار یکدیگر روزگار می‌گذرانند. چگونه سازگار و همنوا با یکدیگر می‌شـــویم، چگونه طغیان می‌کنیم و دست به نوآوری می‌زنیم، و چگونه اَدا درمی‌آوریم و پا پس می‌کشیم؟ روابط پیچیده‌ای که میان بدن‌هایمان وجود دارد؛ دنیای درون‌مان (یا «**فاعلیت‌های**مان»[1])؛ و نیز شـــیوه‌های رفتارمان با دیگران در روند زندگی روزمره که به مدد آنها، دنیاهای اجتماعی در اکثر مواقع کم‌وبیش فهم‌پذیر می‌شـــوند و نظم می‌یابند، از جمله موضوعاتِ دیگری هستند که در جامعه‌شناسی مطالعه می‌شوند. البته، این زندگی روزمره در معرض تناقض و اختلال جدی هم قرار می‌گیرد که جامعه‌شناسی این موضوع را هم بررسی می‌کند.

آنچه بر جذابیت دنیای روزمره می‌افزاید این است که از همان دوران خردسالی عملاً خودمان را به‌صورت بخشی از این دنیا نیز در نظر می‌آوریم. ناگفته پیداست که از همان آغاز تولد، یعنی وقتی برای نخستین بار با این دنیای پرمحدودیت روبه‌رو می‌شـــویم، تا لحظه‌ای که می‌میریم و به زندگی پرماجرایمان پایان می‌دهیم، تمایل داریم با ظرفیتی عظیم و با دســـت زدن به خلاقیت به حرکـــت خود ادامه دهیم، در همین دنیا اقدام کنیم و بر همین دنیا تأثیر بگذاریم. ما آدمیان، پیوسته و پیوسته، آفرینش‌گران زندگی اجتماعی هستیم؛ کارگزارهای فعالی هستیم که پیوسته دنیاهای اجتماعی را می‌سازیم. جامعه‌پذیر می‌شویم، و پس از آن، به گونه‌ای عمل می‌کنیم که جامعه به کارمان بیاید. جامعه‌شناســـی همین آفرینشـــگری را نیز مطالعه می‌کند. جامعه‌شناسان این پرسش را پیش می‌کشـــند که چگونه افراد زندگی اجتماعی و دنیاهای اجتماعی خود را در زمان‌ها و مکان‌های مختلف به شیوه‌های بســـیار متفاوتی جفت‌وجور می‌کنند. برخی از ما می‌توانیم به گونه‌ای پیش برویم که کارگزارهای فعال[2] زندگی خودمان باشیم، ولی برخی دیگر از ما نیز ممکن است در این زمینه با محدودیت‌هایی دست‌وپنجه نرم کنیم. هرچند دست‌وپابســـته و مجبور نیســـتیم، ولی کنشگرانی هم نیستیم که در این دنیا بتوانیم هر کاری

1. subjectivities
2. active agents

دلمان بخواهد انجام دهیم و همه چیز را بدانیم. در اینجا، مسـئله مهمی که جلوی چشم جامعه‌شناسان می‌آید **نابرابری‌ها**ست (در این کتاب و به‌ویژه در فصل هفتم به این موضوع خواهیم پرداخت).

تخیل جامعه‌شناختی همان نقد و شگفتی است

فیزیکدان به آسـمان می‌نگـرد و از عظمت کیهان در حیرت می‌مانَد. موسـیقی‌دان به موتـزارت، بتهوون یا استراوینسـکی گوش می‌دهد و در حیرت آثار شـگفت‌آوری که کمتر آدمی می‌تواند تولید کند انگشت به دهان می‌ماند. ورزشکار شور و شوق خود را در اندیشه دویدن یا رفتن به ورزشگاه می‌یابد. جامعه‌شناس نیز هر روز از خواب بیدار می‌شود و از مشاهده دنیاهای اجتماعی ـ و در واقع، جوامع انسانی ـ که برای خودمان آفریده‌ایم، و نیز از معنا، نظم، تضاد، هرج‌ومرج، و تغییر در حیرت می‌مانَد.

البته، جامعه‌شـناس زندگی اجتماعی را گاهی‌اوقات پدیده‌ای کامـلاً الهام‌بخش، و گاهی‌اوقات عرصه‌ای کاملاً هولناک می‌یابد که سرخوردگی، خشم، و نومیدی را به بار می‌آوَرَد. جامعه‌شناسان، با دیدن دنیای اجتماعی که فراورده‌ای انسـانی اسـت با تمامی لذت‌ها و مصیبت‌هایی که در خود دارد، در بُهت و وحشـت، و خشم و نشـاط فرو می‌روند. این دنیای اجتماعی را به نقد می‌کشیم و با وجود به نقد کشیدن، آن را می‌ستاییم. با دیدن الگوهای پیچیده زندگی اجتماعی آدمی، در حیرت فرو می‌رویم و هم ابعاد مثبت آن را که باید ترویج کرد و هم ابعاد منفی آن را که باید کنار نهاد، بررسـی می‌کنیم. در واقع، جامعه‌شناسی مطالعه نظام‌مند و شکاکانه تمامی پدیده‌های اجتماعی است.

۱. ابعاد منفی جامعه: مصائب و رنج‌های زندگی اجتماعی آدمی

در زندگـی اجتماعی، خبرهای بد هم وجـود دارند. برای مثال، در یک روز بد، اصلاً نمی‌توانم از رختخواب بلند شـوم. وزن دنیا و مصیبت‌های آن بر سـینه‌ام سنگینی می‌کند: البته میلیاردها آدم پیش از من نیز رنج را تجربه کرده‌اند. خوشبختانه خودم را نباخته‌ام: می‌توانم از رختخواب بیرون بیایم و به کارهایم برسم. اما در همان حالی که صبح‌ها روی تخت دراز می‌کشـم تاریخ دیرپای رفتارهای غیرانسانی آدمیان، فجایع دنیا و رنج‌های بشریت جلوی چشـمانم رژه می‌روند. وقتی فکر اینها از ذهنم می‌گذرد حالم بد می‌شود. چگونه است که آدم‌ها، همیشه و با بی‌تدبیری، دنیاهای اجتماعی‌شـان را به گونه‌ای می‌سـازند که افراد بسـیار زیادی رنج می‌کشند و آماج رفتارهای غیرانسانی و وحشیانه آشکاری قرار می‌گیرند؟ این دنیا آکنده از جنگ‌ها و خشونت، فقر و نابرابری، و خودکامگی‌ها و فساد است. در این دنیا، با سایر مردمانی که با ما فرق دارند، با آنها بسیار هولناک رفتار می‌شود و رنج‌هایی هم که می‌کشند انکار و نادیده گرفته می‌شوند. میلیاردها نفر در سراسر تاریخ به کام مرگ رفته‌اند و زندگی‌شان تباه شده است. مطالعه این واقعیت نیز یکی از دغدغه‌های اصلی جامعه‌شناسی است.

ما می‌توانیم جامعه‌شناسی را زاییده آگاهی از ضعف، آسیب‌پذیری و رنج آدمیزاد بدانیم. جوامع ظاهراً در همه جا «دیگران» را در قالب نقش‌های «دشمن» و «هیولا» مطرح می‌کنند ـ و در اثر همین کار است که سلسله‌مراتب‌هایی از «خوب‌هایی» که باید ارج نهاد و «بدهایی» که باید نکوهید پدید می‌آیند. با این همه، همین آدم‌ها بودند که برده‌برداری را در طول دوره‌های طولانی تاریخ برقرار کردند و نظامی را پدید آوردند که حتی امروزه نیز در برخی جوامع همچنان وجود دارد. تاریخ در واقع تاریخ شاهان و فرمانروایانی است که بر توده‌های بدبخت سیطره یافته‌اند. هیچ دوره‌ای در تاریخ نیست که جنگ‌ها بر سر سرزمین، منزلت، و ثروت و باورها را به خود ندیده باشد. براساس تمامی روایت‌ها، سده بیستم خون‌بارترین سده تاریخ بود که نسل‌کشی‌ها، جنگ‌های جهانی، قتل‌عام‌های انقلابی، فاشیسم‌ها و کمونیسم‌ها را در خود داشت. هرچند خیلی‌ها بر سر نحوه محاسبه شمار قتل‌عام‌های بزرگ بحث و جدل می‌کنند، ولی در هر حال شمار قربانیان فجایعی که در سده بیستم رخ داده‌اند بین ۱۸۰ میلیون تا ۲۰۰ میلیون نفر ذکر شده است. براین اساس، می‌توان گفت یک‌دهم جمعیت جهان که در حوالی سال ۱۹۰۰ میلادی به دنیا آمدند در اثر جنگ یا نسل‌کشی در سده بیستم به کام مرگ رفتند. معضلاتی ازقبیل جنگ، فقر، گرسنگی، نسل‌کشی و بیماری که در طول تاریخ رواج داشته‌اند امروزه چندان هم رو به کاهش نبوده‌اند. در این میان، در حال حاضر، ما باید شتاب گرفتن تهدید ناشی از بحران زیست‌محیطی و قریب‌الوقوع بودن فاجعه زیست‌محیطی و بروز بحرانی را که هستی بشر را هدف گرفته است به چالش‌هایی که در بالا اشاره شدند بیفزاییم. ما آدم‌ها خوب تدبیر نکرده‌ایم تا با صلح و صفا، شادی و نشاط، و نوآوری و خلاقیت بتوانیم در کنار هم زندگی کنیم. این موضوع نیز یکی از دغدغه‌های اصلی جامعه‌شناسی است.

پس، جامعه‌شناسی دغدغه میلیاردها نفر از آدم‌هایی را دارد که زندگی‌شان در اثر «جفای آدمی به آدمی» آسیب دیده و تباه شده است. جامعه‌شناسان به هر وضعیت اجتماعی که رنج اجتماعی آدم‌ها را در پی دارد توجه دارند. بررسی می‌کنیم که چگونه رنج‌های خصوصی و فردی از درون جوامع‌مان سرچشمه می‌گیرند. چگونه آنچه معضلات شخصی به نظر می‌آیند در واقع *مسائل عمومی و همگانی* به شمار می‌روند. برای مثال، ما تلاش می‌کنیم معضلات آوارگان را با بررسی معضلات زندگی فردی‌شان درک کنیم. اما بررسی معضلات ساختاری که از منازعات میان دولت‌ها، ملی‌گرایی، نژادپرستی، نابرابری‌های اقتصادی و باورهای مذهبی نشأت می‌گیرند، معمولاً بسیار راهگشاتر خواهد بود (بنگرید به فصل سوم و فصل هفتم). جامعه‌شناسی امور شخصی را به امور اجتماعی، و امور خصوصی را به امور عمومی، پیوند می‌زند. تحلیل رنج آدم‌ها یکی از موضوعات محوری است که توجه علم جامعه‌شناسی را به خود جلب کرده است.

۲. همیشه به نیمه پر لیوان نگاه کنید: لذات و ظرفیت‌های زندگی اجتماعی آدمی

با این وصف، شگفت‌آور نیست که بسیاری جامعه‌شناسی را علمی بیهوده، و رشته‌ای میان‌تهی، بی‌مایه و

منفی‌باف می‌دانند. آنها می‌گویند با جامعه‌شناسان نشست و برخاست نکنید چون معاشرت با آنها آدم را بسیار بسیار افسرده می‌سازد. در واقع، همین توصیه چه‌بسا ممکن است باعث شود شما این کتاب را کنار بگذارید. اما دست نگه دارید. آیا واقعاً تمام جامعه‌شناسی خبرهای بد را در خود دارد؟ جامعه‌شناسان نگاه انتقادی هم دارند. ما نمی‌توانیم چشمانمان را به روی واقعیت‌های بسیاری که در جامعه وجود دارند ببندیم؛ افراد در محافل روزمره خود در جامعه با یکدیگر همکاری می‌کنند، از یکدیگر مراقبت می‌کنند، به یکدیگر عشق می‌ورزند، و در اغلب مواقع در صلح و آرامش و همیاری به سر می‌برند. جوامع در اغلب مواقع دستاوردهای بشری چشمگیری هستند.

چند سال پیش، وقتی پس از ده ساعت عمل جراحی بزرگی که جانم را نجات داد روی تخت بیمارستان دراز کشیده بودم، به این فکر می‌کردم که چگونه این ماجرا بر من گذشت. اسم بیماری من که جانم را تهدید می‌کرد سیروز کبدی مزمن است که میلیون‌ها نفر را در سراسر تاریخ به کام مرگ برده است؛ اما در طی شصت سال گذشته، ابداع عمل جراحی پیوند اعضا که به یُمن علم مدرن رخ داد، جان هزاران نفر را نجات داده است. یکی از بیماریهایی که جان آدمی را تهدید می‌کند مهار شده است؛ اما اتفاقی که افتاده است بسیار فراتر از این بوده است. من در بیمارستانی مدرن بستری بودم ـ در این بیمارستان، تشکیلات اداری بسیار گسترده‌ای با هزاران نفر از کارکنانی که در جایگاه‌های مختلف و بر اساس نوعی تقسیم کار دقیق خدمت می‌کنند تا جان من و هزاران آدم دیگر را نجات دهند. من می‌توانستم کنشهای اجتماعی را که به مدد آگاهی علمی و مهارت پیچیده انجام می‌گرفتند و نیز کنشهای اجتماعی متعددی را که نوعی فعالیت علمی را در خود داشتند، به چشم خود در اطرافم ببینم. کارکنانی که طبقات را تمیز می‌کردند، بیماران را جابه‌جا می‌کردند، غذا تهیه می‌کردند، تأسیسات بیمارستان را تعمیر و نگهداری می‌کردند، از همراهان بیماران استقبال می‌کردند، تخت‌های بیمارستان را مرتب می‌کردند، و کارهای روزانه بیمارستان را هماهنگ می‌کردند در واقع کنشهای اجتماعی انجام می‌دادند. این وضع به هیچ وجه کار انسانی و اجتماعی کوچکی نیست. اما چگونه تحقق یافت؟ وقتی روی تخت دراز کشیده بودم، وضعیت شگفت‌انگیز سازماندهی اجتماعی آدمی و دستمایه شکل‌دهی به کل این تجربه را تمجید می‌کردم.

در یک چشم به هم زدنی، به تاریخ بیمارستان‌ها، آموزش پزشکان و پرستاران در سراسر دنیا، معانی اجتماعی مراقبت از دیگران، سخاوتمندی و نوع‌دوستی بسیاری از آدم‌ها، مهارت‌های جراحانی که نسل‌به‌نسل منتقل شده است، سازماندهی هرروزه برنامه‌ها و نقش‌ها ـ برای پرستاران، پزشکان، دربانان، رانندگان آمبولانس، مددکاران اجتماعی، داروسازان، فیزیوتراپیست‌ها، هماهنگ‌کنندگان پیوند اعضا، داوطلبان، کارمندان و مدیران بخش و افراد دخیل دیگر فکر می‌کردم. من در واقع به برنامه اجتماعی خودم در آن بخش بیمارستان و مراودات روزانه خودم با انواع و اقسام مشاغل بیمارستانی، که مجموعه‌ای از تشریفات، از عکس‌برداری گرفته تا درمانگری را در خود داشت، فکر می‌کردم. روایت‌های گوناگون تمجید و شگفتی ازقبیل همین داستانی که تجربه کردم به تازگی بارها و بارها در دوران همه‌گیری کرونا

نقل شده است و من فکر می‌کردم این همان چیزی است که جامعه‌شناسان می‌خواهند درک کنند. چگونه این فرایند جفت‌وجور می‌شود؟ چگونه این فرایند مؤثر می‌افتد؟ و چگونه من و افراد دیگری مثل من می‌توانند به زندگی خود ادامه دهند؟

اما این روایت یکی از صدها داستانی است که می‌توانستم درباره حیرت جامعه‌شناختی خودم نقل کنم. نمونه‌های پرشماری از مراقبت، تخیل و خلاقیت انسانی وجود دارند. درباره علم، هنر، پزشکی، ورزش، و موسیقی، پوشاکی که ما مُد می‌کنیم، غذایی که پخت می‌کنیم، موسیقی که از آن لذت می‌بریم، دانشی که در طول هزاران سال انباشته ساخته‌ایم، موزه‌ها و کتابخانه‌ها، فناوری‌هایی که آدم را به ماه می‌برند و امکان صحبت کردن تمامی آدم‌ها در اقصی نقاط دنیا با یکدیگر را فراهم می‌آورند، همه و همه از جمله نمونه‌های بارز دیگر در این زمینه هستند.

علاوه بر این، جامعه‌شناسان، آفرینشگری آدمیزاد در پدید آوردن دنیای اجتماعی و نیز شیوه‌هایی را که معضلات اجتماعی را حل می‌کنیم، زندگی روزمره را می‌گذرانیم و در اغلب مواقع با احترام، مهربانی، مراقبت، و عشق با یکدیگر رفتار می‌کنیم، و تمامی این کارها را با نوعی نظم و ترتیب خاص انجام می‌دهیم، با شگفتی بسیار بررسی می‌کنند. ما سازمان‌یابی اجتماعی زندگی روزمره و نیز زندگی سعادتمندانه تجربه‌شده و حتی مرفهی را که برخی دارند بررسی می‌کنیم. افزون‌براین، این پرسش را مطرح می‌کنیم که زندگی اجتماعی خوب، انسانی و سعادتمندانه در کدام شرایط اجتماعی تحقق می‌یابد؟

۳. خبرهای خوب و خبرهای بد

ما جامعه‌شناسان دو رویکرد متمایز در پیش می‌گیریم. در یک رویکرد، به دنبال بررسی معضلات و رنج‌ها هستیم و نگاهی بسیار انتقادی داریم. در رویکرد دیگر، پیگیر لذت‌ها و رفتار انسانی دنیای اجتماعی هستیم و (با احتیاط و با نگاهی انتقادی) آنها را می‌ستاییم. این دوگانه معضل همیشگی تفکر درباره جامعه در طول تاریخ بوده است. برای مثال، ما این وضعیت را می‌توانیم در نمایشنامه طنز معروف ولتر، فیلسوف روشنگری، به نام ساده‌دل، ببینیم. در این نمایشنامه، قهرمان داستان از معلم فلسفه خود به نام دکتر پانگلاس پیروی می‌کند؛ براساس فلسفه پانگلاس،«همه چیز برای بهترین آدم‌های خوب‌ترین دنیاهای ممکن است» چون هر جایی که می‌رود به پدیده‌های ناگوارِ تجاوز، درنده‌خویی، بهره‌کشی، قتل، جنگ و فاجعه برمی‌خورد. در پایان، او به این نتیجه‌گیری می‌رسد که این وضعیت بهترین حالت از میان تمامی دنیاهای ممکن نیست؛ بلکه ما خودمان زندگی خودمان را می‌سازیم. او می‌گوید ما باغ‌های خودمان را می‌سازیم و در اینجا چه‌بسا می‌توانیم نوعی خوشبختی را در دنیا بیابیم.

در اینجا می‌خواهم مثال بسیار کلی‌تری بیاورم. هرچند جامعه‌شناسان پدیده‌های وحشتناک را در دنیا

می‌بینند و درباره آنها می‌نویسند، ولی مدت‌هاست که ـ هم در نویسندگی هم در تجربه زندگی ـ این دغدغه را دارم که چگونه افراد دنیاهای اجتماعی کوچک خودشان را می‌سازند و زندگی روزمره‌شان را، در هر جا که بتوانند، به گونه‌ای پیش می‌برند که زندگی سایر افراد را مختل نکند و در اغلب مواقع نیز با همسایگان و دوستانشان مهربانند. بله، ما می‌دانیم که منازعه وجود دارد، و همسایگان بد، و به قول برخی جامعه‌شناسان، «زوال اجتماع» وجود دارند. اما بی‌تردید دنیاهای مراقبت، مهربانی و حساسیت آدم‌ها نسبت به یکدیگر نیز وجود دارند.

اگر شما به نوشته‌های بسیار تأثیرگذار نیز بنگرید، به طور قطع تراژدی و درام، و نفرت و حسادت را نیز در آنها پیدا می‌کنید. اما شما همواره تمجید از افراد عادی را هم که زندگی عادی خودشان را می‌گذرانند می‌بینید. رمان سده نوزدهمی جورج الیوت[1] به نام *میدل مارچ*[2] یکی از نمونه‌های بارز در این زمینه است. این رمان که یکی از بزرگ‌ترین رمان‌های دنیا به شمار می‌آید داستان صنعتی‌شدن و تغییر در یک جامعه کوچک سده نوزدهمی را، با تمامی تقسیم‌بندی‌های طبقاتی و جنسیتی که شما انتظار دارید در آن بیابید، نقل می‌کند. اما این رمان داستان قهرمان‌پرستی روزمره و نیز داستان افرادی را که زندگی عادی دارند، گاهی‌اوقات از افراد دیگر مراقبت می‌کنند، گاهی‌اوقات از خودگذشتگی می‌کنند ـ و تمامی ضعف‌های شخصی اندکی را که این وضعیت به بار می‌آوَرَد ـ نقل می‌کند. شما این وضعیت را «سازمان‌یابی اجتماعی زندگی روزمره» بنامید: این وضعیت بسیار فراگیر است و در همه جای آن جامعه وجود دارد و به‌راستی شگفت‌آور است. جامعه‌شناسان این کنشهای ناچیز زندگی روزمره را هم مطالعه و در این راستا بررسی می‌کنند چگونه مردم از یکدیگر مراقبت می‌کنند ـ و در واقع به یکد یگر عشق می‌ورزند. پس نه تنها جامعه‌شناسی ازخودگذشتگی، بلکه جامعه‌شناسی نمایشنامه، جامعه‌شناسی عشق و جامعه‌شناسی خوشبختی هم وجود دارند.

جامعه‌شناسیِ هرچیز نچسب

پس بالاخره، به نظر می‌رسد جامعه‌شناسی می‌تواند هر پدیده‌ای ـ هم پدیده‌های خوب و هم پدیده‌های بی‌اهمیت ـ را مطالعه کند.از قدیم الایام، جامعه‌شناسی از دریچه نهادهای مهمی از قبیل مذهب، آموزش و اقتصاد مطالعه می‌شده است. به متون درسی جامعه‌شناسی در مدارس یا دانشگاه‌ها (که روش خوبی برای فهم اموری است که در یک حوزه مطالعاتی بدیهی فرض می‌شوند) نگاه کنید. قطعاً فصل‌هایی درباره پدیده‌های اجتماعی مثل خانواده، بهداشت، حکومت و محل کار پیدا خواهید کرد. اما جامعه‌شناسی در عمل پدیده‌های بسیار بیشتری را مطالعه می‌کند؛ گستره پدیده‌هایی که جامعه‌شناسی مطالعه می‌کند کل زندگی اجتماعی است.

---

1. George Eliot
2. Middlemarch

هـــر کاری که آدم‌ها انجام می‌دهند پدیده‌های اجتماعی را در خـــود دارد؛ پس ما هر پدیده‌ای را می‌توانیم در چارچوب جامعه‌شناسی تحلیل کنیم.

این قطعاً بدان معناســـت که جامعه‌شناســـی تمامی موضوعات بزرگ زندگـــی اجتماعی مثل بیماری‌ها، فاجعه زیست‌محیطی، تروریسم، تجارت مواد مخدر و مهاجرت را مطالعه می‌کند؛ اما این بدان معنا هم هست که جامعه‌شناسان می‌توانند به بررسی تمامی پدیده‌های کوچک زندگی روزمره هم علاقه‌مند باشند. در اینجا، ما به مباحث مقدماتی برخی از موضوعات مطرح‌شده در جامعه‌شناسی اشاره می‌کنیم. شما می‌توانید جامعه‌شناسی سالمندی، جامعه‌شناسی بطری آب معدنی، جامعه‌شناســـی مصرف، و جامعه‌شناسی مواد مخدر و نابهنجاری را پیدا کنید. جامعه‌شناسی‌های آموزش، غذا، فوتبال، پدیده‌های جهانی، و فیلم‌های ترسناک هم وجود دارند. جامعه‌شناسان به مطالعه ایرلند و ایتالیا، جامائیکا و ژوهانسبورگ هم می‌پردازند؛ جامعه‌شناسی شناخت، عشق، موسیقی و هنجارها را بررسی می‌کنند؛ و به موضوعاتی ازقبیل استبداد، پدرســـالاری، خودکشی، طبقات متوسط و زندگی شهری، رفتار رأی‌دهندگان، ورزش‌ها و جوانان هم می‌پردازند.

البته، ما می‌توانیم هر پدیده نچســـبی را هم که به آن فکر می‌کنیم، و حتی بعیدترین موضوعاتی را که به نظرمان می‌آیند، با استفاده از رویکرد جامعه‌شناختی بررسی کنیم. اگر موضوع مدنظرمان شامل «افرادی که در بســـتری اجتماعی گردهم می‌آیند» باشد، پس ما آن موضوع را هم می‌توانیم در چارچوب جامعه‌شناسی مطالعه کنیم. در هر جایی که پدیده‌های اجتماعی وجود داشـــته باشد، جامعه‌شناســـان می‌توانند آن پدیده‌ها را مطالعه کنند. این باعث می‌شود برخی افراد گاهی‌اوقات جامعه‌شناسی را رشته‌ای کم‌وبیش چرت و بی‌در و پیکر بنامند و مســـخره کنند چون این رشته می‌تواند چرندترین و پیش‌پاافتاده‌ترین پدیده‌ها را مطالعه کند. امیدوارم در این کتاب به شما نشـــان دهم این ادعا، خود، دیدگاهی بسیار پرت و پلاست. جامعه‌شناسان می‌توانند از تخیل‌های خودشان برای مطالعه تمامی آنچه در زندگی آدمی، خصلت اجتماعی دارد استفاده کنند.

۱. پس آیا جامعه‌شناسی رشته مزخرفی است؟ سه گونه جامعه‌شناسی

اجازه دهید در همین جا ســـه نمونه از مثال‌های ظاهراً چرت را مطرح ســـازیم: جامعه‌شناســـی گوجه‌فرنگی‌ها؛ جامعه‌شناســـی توالت‌ها؛ و جامعه‌شناسی تلفن‌ها. مسئله «گوجه‌فرنگی‌ها، توالت‌ها و تلفن‌ها»! حالا ممکن است شـــما به آنچه مطرح می‌کنم بخندید و در نگاه نخســـت، برخی ممکن است بگویند این گونه‌شناسی صرفاً مایه بدنامی جامعه‌شناســـی است. اما باز فکر کنید. این گونه‌های جامعه‌شناسی دغدغه‌های این منتقدان هم به شمار می‌آید.

جامعه‌شناســـی گوجه‌فرنگی‌ها چیســـت؟ یکی از همکاران دانشگاهی من ســـال‌ها است در جامعه‌شناسی گوجه‌فرنگی‌ها تخصص دارد. او استاد دانشگاه است و علاوه بر این، یک مرکز پژوهشی در یک دانشگاه بزرگ

را اداره می‌کند؛ آدم بسیار جدی است و اگر شما با او درباره گوجه‌فرنگی‌ها صبحت کنید، یک‌ریز در این زمینه صحبت خواهد کرد. چرا؟ او می‌تواند تاریخ گوجه‌فرنگی را، از قدیمی‌ترین سالسای ازتک‌ها[1] تا بطری معروف هینز کچاپ[2] و بعد از آن، تا جدیدترین پیتزا و کوکتل بلادی ماری،[3] بازگو کند؛ می‌تواند نشان دهد چگونه نحوه تولید، مبادله و مصرف گوجه‌فرنگی مدام تحول یافته است. او نقش گوجه‌فرنگی را در جوامع سرمایه‌داری بررسی می‌کند و نشان می‌دهد چگونه گوجه‌فرنگی نخستین پیشگام در مصرف انبوه و یکی از عوامل مؤثر در شکل‌گیری آشپزخانه‌های جهان‌گستر در دوران معاصر بوده است.

این روزها، این موضوع حتی جالب‌تر شده است چون انواع و اقسام گوجه‌فرنگی‌هایی که در فروشگاه‌های بزرگ مواد غذایی یافت می‌شوند هرچه بیشتر استاندارد می‌شوند و طیف بسیار گسترده‌تری از افراد می‌توانند آن را بیش از گذشته خریداری کنند. چگونه می‌توانیم این استانداردشدن و در عین حال، این تنوع را درک کنیم؟ چگونه سرمایه‌داری گوجه‌فرنگی را سازماندهی کرده است؟ چگونه دنیا تغییر کرده است؟ دفعه بعدی که به یک فروشگاه بزرگ مواد غذایی رفتید به دنبال گوجه‌فرنگی بگردید و نگاهی به آن بیاندازید. زنجیره افرادی که گوجه‌فرنگی‌ها را در آنجا می‌خرند چیست؟ چرا آنها بدین شکل هستند؟ چه کسانی آنها را می‌خرند و چه اشخاصی از فروش آنها پول درمی‌آورند؟ پس از آنکه ماهیت تاریخی نظام اقتصادی جهان‌گستر در عصر سرمایه‌داری را مورد بحث قرار دهید، خواهید توانست به این پرسش‌ها پاسخ دهید. تازه، حتی بحث اصلاح ژنتیک و موضوعات زیست‌محیطی را آغاز نکرده‌اید.

بسیار خوب، اما توالت‌ها؟ محتوای بحث جامعه‌شناسی توالت‌ها چه می‌تواند باشد؟ خوب، من همکار دیگری به نام هاروی مولوچ[4] دارم که یکی از افراد پیشرو در دنیاست که درباره «جامعه‌شناسی شهری» کار می‌کند و آنچه را «خرت و پرت» می‌نامد مطالعه می‌کند. مولوچ تمامی پدیده‌های اجتماعی را که هر روز استفاده می‌کنیم ـ از توسترها گرفته تا صندلی‌ها ـ بررسی می‌کند و پرسش‌هایی را درباره تاریخ اجتماعی آنها (این که از کجا آمدند)، جلوه اجتماعی آنها (چرا مختص کاری که انجام می‌دهند به نظر می‌رسند)، و چگونگی استفاده از آنها در زندگی روزمره پیش می‌کشد. دنیاهای ما آکنده از وسایل درهم و برهم است ـ شما همین حالا می‌توانید فهرست بلندبالایی از اشیای پیرامون‌تان، از رایانه‌ها گرفته تا خودکارها تا کتاب‌ها تا تلفن‌های همراه و امثال آنها را فهرست کنید؛ اینها همگی وسایل اجتماعی هستند و همگی جامعه‌شناسی دارند. درست چند سال پیش، او به موضوع «توالت‌ها» علاقه‌مند شد (و خنده‌دار آنکه، او و همکارانش هم آن را «مطالعات فضولات» می‌نامند). حال، شاید فکر کنید سر کارتان گذاشته‌ام. جامعه‌شناسی توالت‌ها؟ مطالعات فضولات؟ باز هم اندکی فکر کنید. توالت‌ها طیف گسترده‌ای از موضوعات را پیش می‌کشند. در سراسر سده گذشته، آنها به اساس دنیای مدرن

1. Aztec salsa
2. Heinz ketchup
3. Bloody Mary cocktail
4. Harvey Molotch

ما تبدیل شـــده‌اند (کدام یک از خوانندگان از یکی از آنها اســـتفاده نکرده اســـت؟). اما توالت‌های سیفون‌دار در سراســـر دنیا به عنوان نماد مدرنیته ـ و نماد ثروت ـ شـــناخته شده‌اند چون در حدود ۲/۵ میلیارد نفر از جمعیت دنیا حتی بدون داشتن یک توالت صحرایی زندگی می‌کنند. بیش از یک میلیارد نفر به مکان‌های باز، کشتزارها، لجن‌زارها، جنگل‌زارها و بیشه‌زارها برای قضای حاجت روی آورده‌اند. نه تنها به بوی بد و در دیدرس بودن آنها بلکه به پیامدهای بهداشتی آنها هم فکر کنید. فقدان تأسیسات بهداشتی بیماری‌های متعددی را به بار می‌آورد. وقتی تأسیســـات بهداشتی را در بستری اجتماعی ســـازماندهی می‌کنیم، بوها، در دیدرس بودن‌ها، و بهداشت جامعه را متحول می‌ســـازیم. پس جامعه‌شناسی توالت‌ها موضوعات بزرگی را در حوزه *بهداشت و مدرنیته* پیش می‌کشـــد. چگونه تغییرات در تأسیسات بهداشتی در ســـده نوزدهم عملاً عامل تعیین‌کننده‌ای در تغییر وضعیت بهداشـــت و سطوح بیماری بوده است؟ چه کسی در دنیا به توالت‌های شیک و حتی حمام‌های مجلل دسترسی دارد؟ چگونه فقرا در اغلب مواقع در شـــرایط بهداشتی مشمئزکننده‌ای به ســـر می‌برند؟ توالت‌ها موضوع مهم دیگری را نیز برای جامعه‌شناسی پیش می‌کشند: این موضوع **نابرابری‌های اجتماعی** است.

اما حال به سراغ سطح پیش‌پاافتاده‌تر زندگی روزمره بروید. یک هفته از وقت خود را صرف مشاهده رفتار خودتان و رفتار دیگران در توالت‌ها کنید؛ قواعد اجتماعی آشـــکار و نهانی را که رفتار شـــما را سازمان می‌دهد و تشـــریفات اجتماعی ناچیزی را که شما شکل داده‌اید در نظر بگیرید. جامعه‌شناسان این موارد را مطالعه کرده‌اند تا نشـــان دهند نظام‌های دقیق «قواعد و تشریفات»، که ما به بســـیاری از آنها توجه نمی‌کنیم، چگونه زندگی اجتماعی ما را تنظیم می‌کنند.

سرانجام، جامعه‌شناســـی تلفن‌ها را در نظر آورید. این گونه جامعه‌شناسی چه می‌تواند باشد؟ احتمالاً هیچ ابزار ارتباطی بیش از تلفن‌ها زندگی روزمره مردم عادی را متحول نکرده است. تلفن، که در سال ۱۸۷۶ اختراع شـــد، به تدریج از انحصار چندهزار نفریِ کاربران نخبه در جوامع بیرون آمد و به صورت شـــیوه غالبِ برقراری ارتباط در تمامی طبقات اجتماعی و در سراســـر دنیا درآمد. تلفن‌های همراه در دهه ۱۹۸۰ وارد بازار شـــدند و در دهه ۱۹۹۰ در دســـترس همگان قرار گرفتند. تلفن‌های هوشـــمند در دهه ۲۰۰۰ وارد بازار شدند و آیفون در ســـال ۲۰۰۷ در دسترس عموم مردم دنیا قرار گرفت. این وســـایل ارتباطی در حال حاضر فراگیر و جهانشمول گردیده‌اند. در سال ۲۰۲۰، در حدود ۴/۸ میلیارد نفر در دنیا از تلفن‌های همراه استفاده می‌کنند ـ ۳/۵ میلیارد نفر نیز از تلفن‌های هوشـــمند بهره‌مندند. در بریتانیا ۸۵ درصد از مردم از تلفن هوشمند استفاده می‌کنند ـ و به طور متوســـط دو و نیم ساعت در روز را صرف استفاده از آن می‌کنند. ظرف مدت چند دهه، تلفن همراه به وسیله‌ای ضروری زندگی مدرن در دنیا تبدیل شده است.

این وضعیت چه معنایی داشته است؟ در بخش اعظم تاریخ بشر، ارتباطات به صورت مستقیم و چهره‌به‌چهره بوده اســـت. اما با ظهور تلفن، تعاملات انســـانی رفته‌رفته با واسطه فناوری‌ها صورت گرفت ـ آنچه متحول شد

این موضوع بود که ما با چه کســانی، چه زمانی و در چــه جایی می‌توانیم صحبت کنیم. اما با ظهور تلفن‌های هوشــمند و همراه، زندگی روزمره نیز متحول شــده است. این وضعیت موضوعات جدیدی در سده بیست‌ویکم پیش کشــیده است. برای مثال، نحوه سازماندهی فضا[1] تغییر کرده است: حالا دیگر دوستی‌ها می‌تواند به‌آسانی در گستره‌ای جهانی شکل گیرد.

زمان نیز تحول یافته اســت: دسترسی همزمان و نیز «تماس همیشگی» از طریق تلفن همراه امکان‌پذیر شده است. اطلاعات گسترده، سهل‌الوصول و فراگیر گردیده است. ما می‌توانیم خودمان را به شیوه‌های جدید و متفاوتی ـ برای مثال، از طریق عکس‌های سلفی ـ به همه دنیا معرفی کنیم. با تحولاتی که در فضای مجازی رخ داده اســت، می‌توانیم از اسکایپ استفاده کنیم و افرادی را که با آنها صحبت می‌کنیم همزمان ببینیم. زبان نیز دگرگون شده است زیرا شــکل‌های جدیدی از متن‌گذاری و نوشتن پدید آمده است. صورت‌بندی عمومی/ خصوصی تغییر یافته اســت؛ موضوعاتی که روزگاری خصوصی بودند هم‌اکنون بیشــتر عمومی می‌شوند و در معرض دیدگان عموم مردم قرار می‌گیرند. نابرابری‌ها نیز تشدید شده‌اند چون سلسله‌مراتب جدیدی از دسترسی به تلفن‌ها پدید آمده اســت. برخی به تمامی این وســایل و ادوات در سراسر دنیا دسترسی دارند و برخی دیگر دسترســی ندارند. مقررات‌گذاری (این که چگونه دولت‌ها این ارتباطــات جدید را کنترل کنند) و نظارت (اینکه چگونه دولت‌ها آنچه را رخ می‌دهد رصد کنند) از جمله موضوعات جدیدی هستند که در گستره‌ای جهانی ظاهر شده‌اند.

بر این اســاس، محورهای بحث زیادی وجود دارند که باید درباره «تلفن‌ها» تحلیل کرد؛ جامعه‌شناســان هم مطالب زیادی در این زمینه نوشــته‌اند. تغییرات همچنان ادامه خواهد داشــت. مــا هم‌اکنون رفته‌رفته به عرصه «اینترنت اشیاء»، **داده‌های بزرگ** و دنیای هوش مصنوعی فدم می‌گذاریم. در سراسر این کتاب به این موضوعات خواهم پرداخت.

۲. مثال آخر: جامعه‌شناسی سلامت و کرونا

با ذکر مثال آخری که اهمیت زیادی درباره تخیل جامعه‌شناختی دارد این فصل مقدمه را به پایان می‌برم. وقتی این کتاب را در سال ۲۰۲۰ می‌نویسم همه‌گیری کرونا دنیا را درنوردیده است، و در حدود دو میلیون نفر در اثر ابتلا به آن به کام مرگ رفته‌اند. این همه‌گیری که در ابتدا در چین و در اوایل ســال ۲۰۲۰ شناســایی شد و نیز گفته شــد که از بازار حیوانات زنده در شهر ووهان نشأت گرفته، سراسر دنیا را فراگرفته است؛ تمامی کشورها، برخی کمتر و برخی بیشتر، تحت تأثیر آن قرار گرفته‌اند. جامعه‌شناسی در کجای این روند قرار می‌گیرد؟

مسلماً، اگر بدانید که جامعه‌شناسی یک حوزه مطالعات بسیار توسعه‌یافته (و پراقبال) به نام «جامعه‌شناسی

1. space

سلامت» دارد غافل‌گیر نخواهید شد. جامعه‌شناسی به زیررشته‌های پرشماری تقسیم می‌شود؛ انجمن جامعه‌شناسی امریکا بیش از یک‌صد زیررشته آن را فهرست کرده است. جامعه‌شناسی سلامت یکی از جاافتاده‌ترین حوزه‌های مطالعاتی جامعه‌شناسی است و موضوعات پرشماری را به بحث می‌گذارد. برای مثال، ریشه‌های اجتماعی را در مبحثی به نام همه‌گیرشناسی بررسی می‌کند و به نابرابری پیوند می‌زند. در اینجا می‌بینیم که چگونه کرونا تأثیرات متفاوتی را بر گروه‌های مختلف می‌گذارد؛ تاکنون به نظر می‌رسد که سالمندان، معلولان، و گروه‌های ضعیف و محروم جامعه در برابر آن به‌مراتب آسیب‌پذیرترند ـ و همین تجربه به نوبه خود واقعیت معروف نابرابری‌های گسترده در حوزه سلامت را آشکارا به اثبات می‌رساند (بنگرید به فصل هفتم). افزون‌براین، جامعه‌شناسی سلامت تجربه اجتماعی و روایت‌ها درباره بهداشت و بیماری را هم بررسی می‌کند (پزشکی روایی). وقتی ما روایت‌هایی را که افراد از تجربه خود درباره ابتلا به کرونا نقل می‌کنند می‌شنویم، برخی از دردناک‌ترین و وحشتناک‌ترین جنبه‌های آن را درک می‌کنیم. وانگهی، می‌آموزیم چگونه خانواده‌ها و دوستان توانسته‌اند یا نتوانسته‌اند خودشان را با این بیماری وفق دهند ـ و گاهی‌اوقات با تکانه مرگ روبه‌رو شده‌اند.

از این گذشته، جامعه‌شناسی سلامت سازماندهی اجتماعی مراقبت و بهداشت را بررسی می‌کند و سیر تحول دانش پزشکی، درمانگری، تخصص‌های مربوط به مراقبت، و فناوری و نحوه سازماندهی آنها برای مقابله با این همه‌گیری را هم به بحث می‌گذارد. در اینجا، به نظر می‌رسد دستاورد بزرگی که رخ داده ساخت و تولید انبوه و سریع واکسن‌ها ظرف مدت یک سال پس از کشف این بیماری است که پیش از این، هرگز در تاریخ بشر سابقه نداشته است. جامعه‌شناسی سلامت لزوم سازماندهی بهینه نظام بهداشت همگانی برای رهگیری و ردیابی تماس‌ها را هم به ما نشان می‌دهد. کرونا نقش تعیین‌کننده اما حیاتی برخی افراد به‌ویژه پرستاران، پزشکان، و افراد شاغل در بخش‌های همجوار آنها، مثل کارکنان پخت غذا، را به ما خاطرنشان ساخته است. در اینجا هم مطالعه افراد کلیدی اهمیت دارد ـ برای مثال، جامعه‌شناسی پرستاری هم وجود دارد.

ما درس‌های زیادی از تجربیات کشورهای مختلف آموخته‌ایم: کشورهایی که نظام‌های سلامت ضعیف‌تری دارند توفیق چندانی نداشته‌اند. در اغلب مواقع، به نظر می‌رسد کشورهای ثروتمند بزرگ (مثل ایالات متحده و کشورهای اروپایی) کمتر از کشورهای کوچک (مثل زلاندنو و کره جنوبی) موفق بوده‌اند. این واقعیت به نوبه خود تأثیر اجتماعی بیماری بر افراد، گروه‌ها و جوامع مختلف را آشکار می‌سازد. برهمین اساس، جامعه‌شناسان به بررسی موضوع «بهداشت جهانی» نیز علاقه‌مند هستند.

کلام آخر این که، جامعه‌شناسی به آنچه می‌توان «اگزیستانسیالیسم اجتماعی»[1] نامید و با معانی بدن، بهداشت، مرگ و رفاه سروکار دارد توجه می‌کند. اگزیستانسیالیسم اجتماعی ماهیت اجتماعی بدن و الزامات آن

1. social existentialism

برای انســـان بودن را بررســـی می‌کند ـ برای مثال، نشان می‌دهد که چگونه بیماری توجه‌مان را به موضوعات زیربنایی مرتبط با «انسان بودن»، یعنی موضوعاتی که با تولیدمثل، و حیات و ممات آدمیزاد سروکار دارند، جلب می‌کند. پس جامعه‌شناســـی افزوده‌های زیادی در مطالعه همه‌گیری ارائه می‌دهد. ما بعداً این موضوع را بیشتر بررسی خواهیم کرد.

جمع‌بندی

این فصل، با ذکر چند مثال، شـــما را به تخیل جامعه‌شـــناختی دعوت کرده است. جامعه‌شناسی از تخیل برای بررسی مطالعه نظام‌مند، شـــکاکانه، و انتقادی «امر اجتماعی»[1] بهره می‌گیرد و آن را می‌پروراند. جامعه‌شناسی برســـاختگی انســـانی[2] دنیاهای اجتماعی و رنج‌ها و لذت‌های آن را تحلیل می‌کند و میان زندگی شـــخصی و زندگی عمومی پل می‌زند. این فصل مثال‌هایی زده است تا نشان دهد جامعه‌شناسی می‌تواند هر موضوعی ـ از موضوعـــات بزرگ (مثل جنگ، مهاجرت و فقر) گرفته تا موضوعات کوچک‌تر (مثل گوجه‌فرنگی‌ها، توالت‌ها، و تلفن‌ها) را مطالعه کند و در این راه، می‌تواند هم منتقد باشد هم ستایشگر. جامعه‌شناسی با این اندیشه سروکار دارد که حتی وقتی ما به هنگام تولد به دنیایی که هرگز نســـاخته‌ایم پرتاب می‌شـــویم، باز هم می‌توانیم بر آن تأثیر بگذاریم و آن را تغییر دهیم.

1. the social
2. human construction

خودآزمایی

پرسش‌های تشریحی

۱. چگونه می‌توانیم تخیل جامعه‌شناختی را همان نقد و شگفتی درباره پدیده‌های اجتماعی در نظر بگیریم؟
۲. سه گونه جامعه‌شناسی را بیان کنید.
۳. جامعه‌شناسی سلامت را تشریح کنید
۴. اگزیستانسیالیسم اجتماعی را با ذکر مثال توضیح دهید.

پرسش‌های چهارگزینه‌ای

۱. جامعه‌شناسان کدام مورد را مطالعه می‌کنند؟

الف) دنیای اجتماعی که هیچ نقشی در روند پدید آمدن آن نداشته‌ایم
ب) دنیای اجتماعی که آن را پدید آورده‌ایم
ج) دنیای فردی که هیچ نقشی در روند پیدایش آن نداشته‌ایم
د) دنیای فردی که آن را پدید آورده‌ایم

۲. موضوع اگزیستانسیالیسم اجتماعی چیست؟

الف) وجود معنوی ذهن آدمی و آرزوهای او
ب) ماهیت اجتماعی بدن و الزامات آن برای انسان بودن
ج)ماهیت معنایی بدن و الزامات اجتماعی آن برای انسان بودن
د) وجود اجتماعی ذهن آدمی و ارزوهای او

۳. جامعه‌شناسی کدام را به هم پیوند می‌زند.؟

الف) امور شخصی ـ امور عمومی　　ب) امور شخصی ـ امور خصوصی
ج) امور اجتماعی ـ امور عمومی　　د) امور خصوصی ـ امور عمومی

۴. خون‌بارترین سده تاریخ بشر کدام است؟

الف) هفدهم　　ب) هجدهم　　ج) نوزدهم　　د) بیستم

۵. جامعه‌شناسان چه دیدگاهی درباره زندگی اجتماعی دارند؟

الف) زندگی اجتماعی را گاهی‌اوقات کاملاً الهام‌بخش، و گاهی‌اوقات کاملاً هولناک می‌دانند
ب) زندگی اجتماعی را نه الهام‌بخش، و نه هولناک می‌دانند
ج) زندگی اجتماعی را کاملاً هولناک می‌دانند
د) زندگی اجتماعی را کاملاً الهام‌بخش می‌دانند

۶. آدمی از همان دوران خردسالی چه برداشتی از دنیا دارد؟

الف) خودش را خودِ دنیا در نظر می‌آورد

ب) خودش را بیرون از دنیا در نظر می‌آورد

ج) خودش را بخشی از دنیا در نظر می‌آورد

د) خودش را دنیایی در کنار دنیا در نظر می‌آورد

۷. واقعیت اجتماعی چیست؟

الف) دنیایی است که جامعه‌شناسان مطالعه می‌کنند

ب) ذهن‌های خودِ جامعه‌شناسان هستند

ج) افرادی هستند که دنیا را می‌سازند

د) دنیای جامعه‌شناسان است

یادداشت‌ها